

До Спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03
Національного університету «Одеська юридична академія»
(65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23)

ВІДГУК

*офіційного опонента доктора юридичних наук, професора, завідувача кафедри
цивільного процесу Національного юридичного університету імені Ярослава
Мудрого Гусарова Костянтина Володимировича
на дисертацію Дрогозюк Крістини Борисівни на тему:
«Предмет та суб'єкти доказування у цивільному процесі України та Франції»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права
(кандидата юридичних наук) за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і
цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право (галузь знань –
081 Право)*

Актуальність теми дисертаційного дослідження пояснюється постійним пошуком механізмів вдосконалення правового регулювання доказів та доказування в процесуальних галузях права. Не є виключенням і цивільне процесуальне право. Попри наявності низки наукових розробок із вказаної тематики починаючи з радянських часів до новітньої епохи, авторці вдалося знайти «пласт» невирішених питань у порівняльно-правовому аспекті, присвятивши дисертацію дослідженню окремих елементів доказування у цивільному процесі України та Франції.

Вказаний напрямок наукових досліджень є актуальним також враховуючи нагальну потребу в гармонізації вітчизняного цивільного процесуального законодавства із законодавством Європейського Союзу, що набуло особливого наукового інтересу у працях І.О. Ізарової, які стали запорукою підготовки вказаною вченою та вдалим захистом дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. У зв'язку з цим слід відмітити і дисертаційне дослідження під авторством Т.В. Рудої, котре було присвячене порівняльно-правовому аналізу доказів і доказування у цивільному процесу України та США. Виходячи із вказаного можна зробити висновок про наявність у науці цивільного процесуального права цілого напрямку наукових досліджень як порівняльно-правового аналізу тих чи інших

інститутів доказування у різних країнах та правових системах, так і проблем гармонізації національного законодавства із цивільним процесуальним правом країн ЄС та правилами міжнародного цивільного процесу. І наукові розробки К.Б.Дрогозюк, що оприлюднені в тексті дисертації та наукових працях, котрі відображають основні здобутки авторки, займають в ньому належне позитивне місце. Тому обрання вказаного напрямку наукового дослідження дисертанткою з допомогою наукового керівника є цілком виправданим. А відсутність спеціальних досліджень з вказаної теми лише сприяє пошуку наукових результатів, забезпечуючи роботі актуальність та перспективність напряму наукового пошуку.

Результати дисертаційного дослідження заслуговують на використання у науково-дослідній роботі, а також у навчально-методичній роботі при викладанні не тільки цивільного процесу України, а й порівняльного цивільного процесу.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій зумовлюється належним науковим ступенем та високим рівнем обґрунтованості висновків та результатів дисертаційного дослідження.

Позитивним при підготовці дисертаційного дослідження є те, що авторкою в роботі велика увага приділяється історії становлення та розвитку інституту доказування у цивільному процесі України та Франції (підрозділ 1.2 дисертації). Доволі пильний «нахил» у історико-правовий бік стає підчас традицією у дисертаційних дослідженнях з цивільного процесу, що навряд чи можна схвалити. Однак, враховуючи об'єкт дисертаційного дослідження, при використанні історичного підходу слід погодитись із О.Г.Данильяном та О.П.Дзьобанем про те, що вивчення того чи іншого предмету дослідження не принесе очікуваного результату з точки зору розуміння істини, якщо дослідник буде ігнорувати процес виникнення і розвитку цього предмета. Саме вивчення цього процесу дасть більш повні, а тим самим і об'єктивні уявлення і знання

щодо справжніх властивостей, особливостей, змісту і динаміки предмета дослідження.¹

З огляду на вказану обставину саме за допомогою історичного підходу авторці вдалося знайти своєрідні джерела таких принципів доказової діяльності, як вільної оцінки доказів, змагальності та розуміння ідеології принципу об'єктивної істини тощо (стор. 35-38 дисертації), а також етапи формування доказового права Франції (стор. 38-44 дисертації).

Про обґрунтованість наукових положень свідчить також наявність належних пропозицій К.Б. Дрогозюк щодо необхідності вдосконалення окремих положень вітчизняного законодавства. Впродовж всього тексту дисертаційного дослідження дослідницею пропонуються чисельні зміни до вітчизняного цивільного процесуального законодавства (наприклад, сторінки 70, 71, 76, 77, 91, 92, 94, 95, 162-164 дисертації). У зв'язку з цим вважаю визнати позитивними висновки здобувачки наукового ступеня доктора філософії в галузі права (кандидата юридичних наук) про необхідність доповнення тієї чи іншої норми ЦПК України.

Ступінь обґрунтованості наукових положень засвідчують висновки дисертантки, зроблені нею за результатами роботи над дослідженням. Разом з тим, про позитивне значення дисертації свідчить акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження у діяльність установи, де виконувалась робота.

Знайомство із науковою працею К.Б. Дрогозюк дозволяє прийти до висновку про відсутність у дослідженні привласнення авторства чи чужого твору науки та про відсутність випадків використання у тексті вказаної наукової роботи чужого твору чи його частини без посилання на автора.

Достовірність та наукова новизна здобутих результатів обумовлюється досягненням вирішення заявлених наукових завдань. Елементи наукової новизни дослідження повною мірою відображені у змісті дисертаційного дослідження і підтверджені ґрунтовними висновками

¹ Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Організація та методологія наукових досліджень: навч. пос. – Х.: Право, 2017, С. 295

дисертанти. Особливу увагу варто звернути на наступні теоретичні положення та висновки, сформульовані авторкою.

Так, заслуговує на підтримку позиція авторки про доцільність виділення таких ознак суб'єктів доказування, як належність цих осіб до суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, та наділення їх цивільним процесуальним законодавством України певними процесуальними правами та обов'язками щодо встановлення та доведення фактів (обставин), що мають значення для справи (стор. 51 дисертації). Такий підхід К.Б.Дрогозюк дозволить вдосконалити відмінності між суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин в цілому.

Уявляються цікавими фрагменти дисертації стосовно встановленню законодавчих правил обов'язку по доказуванню за цивільним процесуальним правом Франції з урахуванням пасивності суду у доказовій діяльності. Зауважується про можливість застосування доказів, отриманих незаконним способом за умови, якщо документ, отриманий з порушенням правил приватного життя та кореспонденції, є суттєвим. Йдеться, наприклад, про те, що порушення права на приватне життя пропорційно співвідноситься з легітимною метою захисту права (стор. 55 дисертації).

Разом з тим, достатньо аргументовано авторка поділяє достовірну наукову позицію про те, що процесуальна діяльність суду щодо доказування спрямована на сприяння сторонам, учасникам справи, представникам, шляхом витребування доказів за їх клопотання, якщо в них є складнощі. У справах окремого провадження суд з власною ініціативою має витребувати необхідні докази по справі (стор. 65 дисертації). Хоча така позиція авторки і не є безспірною. У порівняльно-правовому аспекті заслуговують на увагу дослідження повноважень суду у доказуванні за французьким законодавством, які є доволі розгорнутими (стор. 65, 66 дисертації).

Дисертанткою описуються практично необмежені повноваження суду в збиранні доказів у формі ініціювання за власним розсудом будь-яких законних дій, спрямованих на перевірку доказів. Враховуючи наведені вище обставини, у

роботі підкреслюється, що в порівнянні з українським судом, орган судової влади у Франції значно активніший. Його повноваження у витребуванні доказів практично необмежені, в той час як в нашій країні суд може витребувати докази тільки за клопотанням сторони (крім справ окремого провадження) або в виключних випадках, передбаченим цивільним процесуальним законодавством (стор. 70 дисертації).

Позитивною рисою дисертації є і те, що її авторка аналізує не лише цивільне процесуальне законодавство обох держав відносно предмету та суб'єктів доказування, але й не обходить увагою той факт, що у французькому ЦПК законодавець запроваджує принцип концентрації процесуального матеріалу. Це має прояв у тому, що сторони зобов'язані подавати одразу весь матеріал, який є в їх розпорядженні, а не окремими частинами. Це робиться для того, щоб не створити для другої сторони будь-яких штучних процесуальних труднощів або несподіванок в судовому засіданні при розгляді справи по суті. Через цей принцип не допускається, щоб сторони навмисно утримувалися від подання будь-яких доказів, які вони мають в суді першої інстанції (стор. 75 дисертації).

Характеризуючи третіх осіб як суб'єктів доказування у цивільному процесі, дисертант, вступаючи у наукову дискусію, не погоджується з думкою правників про так звану зайвість інституту третіх осіб з причини використання його для затягування процесу (стор. 84 дисертації). Таке ставлення авторки до зазначених суб'єктів доказової діяльності вважаю слушним, оскільки вступ чи залучення їх до участі у справі сприяє більш оперативному її вирішенню та максимальному поновленню порушених прав суб'єктів матеріальних правовідносин, і не лише сторін. Такої позиції починаючи з минулого століття дотримується Д.М.Сібільов при дослідженні третіх осіб у цивільному процесі на дисертаційному рівні.²

² Сібільов Д.М. Участь третіх осіб у цивільному судочинстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 - Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / Д. М. Сібільов ; кер. роботи В. В. Комаров ; офіц. опон.: Є. Г. Пушкар, С. В. Васильєв ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. - Харків : [б. в.], 1998. - 19 с.

При здійсненні аналізу норм вітчизняних ЦПК та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», здобувачка вірно виявляє, що крім повноважень вчиняти від імені особи, яку він представляє, усі процесуальні дії, що їх має право вчиняти ця особа, адвокат під час здійснення представництва володіє значно ширшим обсягом повноважень, зокрема, у доказуванні. Також потрібно підкреслити, що Закон покладає на нього додаткові обов'язки. Так, відповідно до ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», під час здійснення професійної діяльності адвокат має право вчиняти будь-які дії у сфері доказування, не заборонені законом, правилами адвокатської етики та договором про надання правової допомоги, котрі необхідні для належного надання правової допомоги.

А саме, до доказових повноважень у цивільному процесі відносяться такі:

1) звертатися з адвокатськими запитами, у тому числі щодо отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб (за згодою таких фізичних осіб); Відмова в наданні інформації на адвокатський запит, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом, крім випадків відмови в наданні інформації з обмеженим доступом;

2) ознайомлюватися на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами, крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом;

3) збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою;

4) застосовувати технічні засоби, у тому числі для копіювання матеріалів справи, в якій адвокат здійснює захист, представництво або надає інші види правової допомоги, фіксувати процесуальні дії, в яких він бере участь, а також хід судового засідання в порядку, передбаченому законом;

5) посвідчувати копії документів у справах, які він веде, крім випадків, якщо законом встановлено інший обов'язковий спосіб посвідчення копій документів;

6) одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань та користуватися іншими правами, передбаченими цим Законом та іншими законами (стор. 97, 98 дисертації).

До позитивних рис дисертації слід віднести і звернення авторкою уваги на те, що до предмету доказування у французькому судочинстві входять спірні і відносні факти і виключаються безперечні (визнані факти), преюдиційно встановлені факти і загальновідомі факти. Преюдиційно встановленими фактами називаються факти, встановлені в судовому рішенні. Такі факти вважаються існуючими або неіснуючими в дійсності, оскільки встановлені рішенням суду, що набрало законної сили. Преюдиціальність має відносну силу, так як діє тільки щодо сторін спору (стор. 119, 120 дисертації). Такий висновок кардинальним чином відрізняє предмет доказування у французькому цивільному процесі від вітчизняного. Проте дисертант, нажаль, про це не зазначає. У зв'язку із цим заслуговує на підтримку визначення предмету особливостей предмету доказування при розгляді різних категорій цивільних справ (за визначенням авторки, локальні предмети доказування) (стор. 126-134 дисертації).

Обґрунтованими є висновки дисертантки відносно того, що чинний ЦПК України у ч. 2 ст. 76 вказаного нормативного акту до засобів доказування не відносить пояснення сторін, третіх особи та їх представників, допитаних як свідків. Це, на думку К.Б.Дрогозюк, не відповідає діючим нормам цивільного процесуального законодавства. Оскільки сторона в одному процесі не може одночасно займати два процесуальних становища сторони та свідка, вона залишається в статусі сторони, однак може допитуватись за процесуальним порядком допиту свідка. Також відповідно до ч. 2 ст. 78 ЦПК пояснення сторін, третіх особи та їх представників є не допустимими доказами у справі, оскільки вони за законом мають бути підтверджені певними засобами доказування.

Авторка у зв'язку з цим вважає за необхідне запропонувати віднести до засобу доказування пояснення сторін, третіх особи та їх представників, допитаних як свідків та закріпити це на законодавчому рівні (стор. 162 дисертації).

Дисертації притаманні і інші, не менш цікаві висновки, зроблені К.Б. Дрогозюк в результаті дослідження.

У висновках до кожного з розділів та до дисертаційного дослідження в цілому дисертантка чітко та повно в логічному сенсі виклала основні здобутки авторського дослідження.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях. Наукові здобутки дисертантки підтверджуються та повною мірою відображаються в її наукових публікаціях. Їх кількість відповідає встановленим вимогам. Про сумлінність дисертантки при підготовці дисертаційного дослідження свідчить і те, що кількість опублікованих за темою дисертації наукових праць значно перевищує встановлені мінімальні кількісні показники наукових публікацій, в яких мають відображатись основні положення дисертації. Останні висвітлювались у оприлюднених десяти наукових статтях та доповідались на одинадцяти наукових конференціях, про що свідчать тези виступів К.Б.Дрогозюк.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту. Дисертаційному дослідженню, що рецензується, притаманні і деякі дискусійні положення, з якими важко чи не можливо погодитись.

По-перше, практичний уклін роботи пов'язаний із дослідженням на дисертаційному рівні предмету доказування та його суб'єктів у цивільному процесі України та Франції. Це, вважаю, зумовлює необхідність аналізу матеріалів судової практики із зазначених питань. Проте в роботі цього не вбачається.

По-друге, намагаючись висвітлити об'єкт та предмет дослідження, які, не зважаючи на наявність постійної уваги до них науковців, зазнають постійних законодавчих змін, авторка зосереджується, в основному, на предметі та суб'єктах доказування у позовному провадженні. Хоча було б не справедливим

стверджувати, що К.Б.Дрогозюк оминає увагою інші провадження, котрі регламентовані нормами цивільного процесуального законодавства України та Франції. У зв'язку з цим вважаю за необхідне зауважити на бракування в дисертації приділення належної уваги предмету та суб'єктам доказування в інших, крім позовного, провадженнях, які притаманні цивільному процесу зазначених вище держав.

По-третє, авторка припускається фрагментарного, а не порівняльно-правового, аналізу цивільного процесуального законодавства та наукових джерел без належних висновків щодо необхідності «запозичення» позитивних прикладів для законодавства тієї чи іншої країни (наприклад, підрозділ 1.1 дисертації). Враховуючи це, в роботі іноді не відчувається характер наукової дискусії у зв'язку з наявним описовим характером.

По-четверте, не можна погодитись з авторкою про висловлену думку відносно віднесення процесуальних представників до осіб, які захищають права, свободи та інтереси інших осіб. Хоча представника, як вірно зазначає К.Б.Дрогозюк на сторінці 95 дисертації, не віднесено законодавцем до складу учасників справи. Однак вважаю, що зазначеного суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин слід віднести до осіб, котрі надають правову допомогу, а не до осіб, що захищають в цивільному процесі права, свободи та інтереси інших осіб.

По-п'яте, робота була б більш цікавою за умови наявності в ній характеристики процесуально-правового статусу експерта в галузі права. Участь цієї особи при розгляді цивільної справи судом вперше передбачено у 2017-му році у цивільному процесуальному законодавстві в якості суб'єкта доказування. Однак авторка не приділила уваги дослідженню цивільної процесуальної правосуб'єктності зазначеного суб'єкта цивільного процесуального права.

Наостанок, потребує пояснення висновок К.Б.Дрогозюк про можливість ґрунтування судового рішення на припущеннях (стор. 146 дисертації).

Загальна оцінка дисертаційної роботи та її відповідність встановленим вимогам. Вищенаведені спірні положення мають дискусійний характер і не впливають на високий рівень дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права, яка рецензується.

Спірність окремих положень, про які мова іде вище, притаманна будь-якій творчій роботі, зокрема науковому дослідженню, представленому на здобуття наукового ступеню. Тому авторці пропонується в подальшому здійснити творчий пошук науково-аргументованих відповідей на висловлені запитання та спірні положення даної роботи.

Зміст дисертації в повній мірі відповідає змісту автореферату.

Дисертаційне дослідження К.Б.Дрогозюк на тему «Предмет та суб'єкти доказування у цивільному процесі України та Франції», представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права (кандидата юридичних наук) за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право (галузь знань – 081 Право) і автореферат дисертації за змістом, обсягом, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням та оформленням відповідають вимогам пунктів 9, 11, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами).

На підставі викладеного вважаю, що здобувачка вказаного наукового ступеня, Дрогозюк Крістіна Борисівна, заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі права (кандидата юридичних наук) за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право галузі знань 081 «Право».

14.03.18 р.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук,
професор, завідувач кафедри цивільного процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Handwritten signature of K. B. Gusarov

Гусаров К.В.

